

Matjaž Čadež

Avtoriteta brez vrednot je diktatura, demokracija brez vrednot je kaos

Uvod

Človek je družbeno bitje. Vse njegove bistvene sposobnosti in potrebe se uresničujejo v družbi. Zato se je zgodovinsko človek vedno povezoval v različne skupine – sorodstvene, lokalne, etnične itd. Istočasno lahko človek pripada več različnim skupinam in v vsaki od njih zadovoljuje določene od svojih interesov. Takšne skupine so družina, služba, šola, občina, država.

Vsaka skupina ima svoj smoter, temu smotru pa podrejena pravila vedenja članov skupine. Vsaka skupina izbere vodjo, ki skrbi za to, da člani skupine delujejo v smeri smotra skupine. Člani skupine se podrejajo izbranemu vodji. Če se člani skupine ne podrejajo vodji, potem skupina ne deluje v smeri smotra skupine. Skupina brez podrejanja vodji ni učinkovita, včasih je delovanje take skupine celo pogubno za samo skupino. Vzemimo primer ladje v viharju. Če se posadka ne podredi kapitanu, se zaradi različnih in napačnih odločitev in ravnanj ladja potopi ali nasede na čeri, torej je nepriznavanje podrejanja pogubno za samo posadko.

Demokracija, oblast

Zavedati pa se moramo, da demokracijo v stari Grčiji težko primerjamo z demokracijo v današnjem času. V stari Grčiji so demokracijo predstavljali razumniki, sužnji pa so jim zagotavljali življenjski standard, da so se lahko popolnoma posvetili razpravam in razmišljanjem. Danes demokracija obsega vse ljudi. Če želimo nekaj spremeniti, moramo torej prepričati množice v spremembo, kar je dosti težje, kot prepričati razumnike, se posebej, kadar množicam ne moremo predstaviti kratkoročnih koristi spremembe za njih same.

V razumskih razpravah iščemo rešitev v tem, da se mora oblast spremeniti. Ampak kdo je oblast, kdo jo postavlja, komu odgovarja, koga posluša? Oblast, to smo mi, saj mi volimo oblast. Če želimo torej izboljšati vedenje oblasti, moramo izboljšati selekcijsko sposobnost volivcev. Sam celo mislim, da v tako mladi demokraciji, kot je Slovenija, ko nimamo dolgoletnih izkušenj demokracije, je potreba razmišljati o izobraževanju ljudi o demokraciji, etiki in vrednotah. Predpostavka, da ljudje to vendar morajo poznati, je po mojem prepričanju napačna. Od kod naj bi večina to izobrazbo dobila, če je že njihovi starši niso imeli.

Kaj je avtoriteta

Vodja skupine predstavlja avtoriteto, saj avtoriteta pomeni nadrejanje tuje volje naši volji; priznavanje avtoritete torej predpostavlja podrejanje.

V moderni družbi se izkazuje, da so tiste skupine, ki imajo prave vodje, torej prave avtoritete, lahko neprimerno učinkovitejše pri doseganju svojih smotrov po eni strani in veliko boljše za počutje članov skupine po drugi strani.

Kaj pa pomeni prave avtoritete: to so tisti posamezniki, ki s svojim zgledom, s svojim znanjem, tudi s svojo karizmo prepričajo podrejene v smisel doseganja smotra skupine; podrejene torej prepričajo v prostovoljno podrejanje. Za zdravo avtoriteto sta potrebna dva, eden, ki jo ima in jo zasluži, in drugi, ki se prostovoljno podredi, zavedajoč se, da je to njemu in celi skupnosti v korist. Podrejeni jemljejo podrejanje kot okvir, v katerem se počutijo po eni strani varne, po drugi pa svobodne, če je avtoriteta tista, ki s svojim znanjem in spodbujanjem razvija podrejene.

Avtoriteta in država

Če pa je taka skupina kar država, potem je smoter v vzpostavljanju oziroma ustvarjanju pravičnosti, družbene povezanosti, družbenega miru in družbenega blagostanja. Avtoritete na državnem nivoju, torej na takem nivoju, kjer vodijo veliko število raznoterih posameznikov in skupin, se lahko vzpostavijo avtoritete na tri načine (po Maxu Weberju).

S karizmo: ljudje sledijo karizmatični avtoriteti na osnovi njegovih vrlin, šarma ali osebne moči. Tu gre navadno za družinsko ali religiozno avtoriteto. Karizmatične avtoritete navadno preidejo v avtoriteto, ki temelji na tradiciji, na spominu, ko oseba, ki je ustvarila karizmatično avtoriteto odide oziroma umre.

Avtoritete s tradicijo: kraljevine temeljijo avtoriteto na tradiciji, ki prehaja iz roda v rod.

V demokratičnih družbah pa se avtoritete gradijo na osnovi razuma. Ljudje med sabo izberejo predstavnike in jim podelijo avtoritete ter zgradijo sistem pravil, na katerih sloni njihova moč.

V družbah se lahko tudi zgodi, da si posameznik v družbi prisvoji tak vpliv, da sam sebi v prid spreminja pravila in zakone in si se bolj okrepi svojo moč. Tako podrejeni nimajo pogojev, da se z odločitvami avtoritet strinjajo ali ne. V tem primeru se celotna družba razvija samo na osnovi koncepta posameznika, vrhovne Avtoritete, ki okrog sebe zbira poslušne podanike, ki mu pokorno sledijo. Če ima tak posameznik talent za videnje in primerno vizijo, je lahko v okviru omejenega časovnega interval celo uspešen. Vendar je to kljub uspešnosti diktatura, saj ljudstvo ne more sodelovati pri ustvarjanju idej in pri razvoju

države. V daljšem časovnem obdobju pa se tak model vedno izkaze za škodljivega za državo in za osebne svoboščine.

V demokratični družbi bi morala avtoriteta temeljiti na znanju in na izkušnjah, na osebnem zgledu, na sposobnosti povezovanja in spodbujanja vseh posameznikov h graditvi skupnega projekta, to je razvoj države. Seveda pa je to tem težje doseči, kolikor bolj je sama družba organizirana v okviru pravil, ki dajo zelo malo prostostnih stopenj posameznika pri odločanju.

Čeprav gre pri demokraciji za vladavino ljudstva, je tudi pri demokraciji nujna avtoriteta, torej vloga vodenja skupine.

Avtoriteta v nezrelih družbah

Problem nezrelih demokracij je v tem, da ne priznava avtoritet, ne tistih, ki temeljijo na integriteti, znanju, zgledu, izkušnjah, niti tistih, ki temeljijo na pravih in zakonih (npr. sodstvo). Zanimivo je, da so prav nezrele demokracije najbolj polne pravil, predpisov, zakonov, da bi s tem nadoknadile pomanjkanje spoštovanja avtoritete. V takih družbah (lahko gre tudi za manjše skupine, znotraj države) so prisotne naslednje značilnosti:

- veliko medsebojno nezaupanje; vsakdo dvomi v vsakogar; o vsaki izjavi ali akciji se razmišlja o tem, kakšni neki so interesi v ozadju,
- nobena odločitev ni dokončna; vsakdo, se tako malo podkovan o temi odločitve, ima moč vplivati na odločitev, dvomiti o smiselnosti odločitve, brez pravih argumentov izpodbijati mnenja strokovnih avtoritet,
- izjemna počasnost pri sprejemanju odločitev,
- rušenje že sprejetih odločitev, saj ostaja že sprejeta odločitev se vedno predmet debat, pogajanj itd.
- nizka učinkovitost takih družb navzven, saj se večina energije trosi za medsebojne boje, iskanje slabosti pri drugih, zavračanje predlogov; taki družbi enostavno zato zmanjka energije, ki jo družba potrebuje za iskanje priložnosti za lastno rast.

Posledično člani take družbe menijo, da bodo s pravili nadoknadili pomanjkanje medsebojnega zaupanja. Prepričani so, da lahko s pravili predvidijo vse situacije, da s pravili lahko bolj jasno postavljajo odgovornosti, da skratka s pravili uredijo delovanje celotne družbe tako, da bo vse delovalo optimalno, brez zastojev, čim bolj demokratično.

Rezultat je ravno obraten. Da bi družba nadomestila zgornje slabosti, prične s pisanjem pravil in zakonov za vsako dejavnost, naj bo se tako majhna ali nepomembna. Družba se tako zapolni s pravili, zakoni, ki med seboj niso usklajeni. Ker se pravila spuščajo v

prevelike podrobnosti, medsebojna uskladitev z drugimi pravili in zakoni ni mogoča, saj je glede na preveliko število pravil medsebojna odvisnost tako kompleksna, da je ni več mogoče obvladati. Sprememba dela enega pravila ima vpliv na veliko število drugih pravil, kar pomeni, da bi bilo potrebno zaradi ene spremembe spreminjati tudi druga pravila. Ko se lotimo sprememb drugih pravil, se odvisnost do še večjega števila pravil še poveča. Tako, da obvladovanje celote sploh ni več mogoče.

Nepregledni gozd pravil, ki jih nihče ne obvlada, pa je odlično lovišče za tiste, ki si nevidno javnosti prilagajajo pravila svojim osebnim koristim in interesom. V družbi, kjer vladajo pravila, ne pa človek, zdrava pamet, etične vrednote, se posebej poudarjajo, da mora biti sodstvo strogo podvrženo zakonom, predpisom, pravilom. Ker velik presežek pravil omogoča ustvarjanje pravil namenjenih zlorabi sistema, sodišča odločajo v škodo družbe, vendar pa v skladu z zakoni.

Ali je mogoče zaustaviti trend hiperinflacije pravil? Mislim, da gre za več izzivov.

Prvi izziv so vrednote v družbi. Če so vrednote v družbah pred 20 stoletjem oblikovale religije oziroma cerkve skozi proces vzgoje, se je vzgoja in s tem pomen vrednot in etike s povečevanjem materializma in potrošniške družbe rapidno pričel zmanjševati.

Vzgoja vrednot v družbi postavlja tudi določene zahteve do posameznika, saj se mora človek samoomejevati, disciplinirati in razmišljati, saj mu vrednote velevajo, kaj je prav, kaj je narobe, kako se mora vesti do drugih, kako mora deliti.

S pojavom potrošniške družbe, postane vzgoja vrednot ovira razvoju potrošništva.

Potrošništvo spodbuja ljudi, da razmišljajo predvsem o sebi o svojih užitkih in da čim več trosijo. Paradigma te ekonomije je hitra razširjena reprodukcija, ekonomski sistemi temeljijo na trošenju posameznikov.

Drugi izziv je ne sprejemanje odgovornosti.

S prekinitvijo oziroma zavestno odstranitvijo vzgoje vrednot postajajo ljudje egoistični, hedonistični, kar ima za posledico tudi to, da ne želijo prevzemati odgovornosti. Ne želijo se vezati, celo ne iščejo več življenjskih partnerjev, temveč samo še partnerje za kratek čas, ki jih ne omejujejo.

Trend neprevzemanja odgovornosti se širi na vsa področja, tudi na sodišča. Če je bil v preteklosti sodnik avtoriteta zaradi svoje modrosti, pravičnosti, v moderni dobi sodnik sodi samo se na osnovi postopkov in pravil. Sodnik ne prevzema več odgovornosti za svoje odločitve na osnovi etike, pravičnosti in zakonov, temveč predvsem na osnovi zakonov in procedur. Osebnih dilem, kaj je prav in kaj je narobe na osnovi etike, ni več. Dileme so

samo še, ali je sodbo možno opravičiti na osnovi pravil in zakona, ne pa na osnovi pravičnosti oziroma škodljivosti za družbo. In ker ima taka družba preobilico zakonov, ki med seboj niso usklajeni, zelo hitro pride do zlorabe prava. Ali s stališča zakonodajalcev, ki sprejemajo zakone, ki so v prid njim ali njihovim skupinam, ali s stališča samih sodnikov. Tak nepregledni sistem, ki omogoča različne interpretacije nepreglednih pravil, je odlično gojišče za korupcijo.

Zdi se, kot da bomo z novimi in še bolj kompleksnimi zakoni reševali vedno več nerešljivih problemov. Dogaja se pa ravno obratno. Več zakonov odpira še več problemov, saj postane vse, kar ni zapisano v zakonu, problem. Te praznine ne rešujemo na osnovi etičnih vrednot, temveč ravno obratno, ljudje, ki imajo manj etike izkoriščajo praznine v svojo korist. Zato krpamo te luknje spet z novimi pravili, ki odpirajo nove praznine in spet nova gojišča za legalne zlorabe. Kako je bilo npr. mogoče, da so v Sloveniji posamezniki pokupili večstomilijonska podjetja samo na osnovi svojih rednih prihodkov po legalni poti.

Tretji izziv pa je posledica prvih dveh izzivov.

V okolju, ki je preobremenjeno s pravili, postopki in zakoni, se, kot smo rekli, zmanjšuje osebna odgovornost in povečujejo zlorabe. To pa vodi družbo v medsebojno nezaupanje in nespoštovanje. Nihče več nikomur ne verjame. Izjava posameznika se da takoj pod lupo dvoma, kaj ima posameznik za bregom.

Kako zaustaviti negativne trende v družbi?

1. Etika in vrednote

Trend družbe bi torej moral biti v smeri zmanjševanja in poenostavljanja pravil in zakonov po eni strani in povečevanja osebne odgovornosti po drugi strani. Tako bi postal sistem preglednejši, z izpostavljanjem odgovornosti pa bi prišlo do pozitivne selekcije ljudi na odgovornih mestih, torej do pozitivne selekcije avtoritet.

Predpogoj za zaustavitev negativnih trendov pa je v ponovni vpeljavi vzgoje etičnih vrednot. Če vrednostnega sistema družbe ne negujemo, se ta sistem po zakonu entropije, razkraja.

Hkrati z vzgojo etičnih vrednot je potrebno v politiki in v sredstvih javnega obveščanja pričeti z zgledom dajati večji poudarek tem vrednotam in zavestno iz svojih skupin odstranjevati tiste, ki s svojim zgledom škodujejo državi. Začenši v državnem zboru.

2. Obvezne volitve v državni zbor

Ob vzgoji etičnih vrednot pa bi bilo po mojem mnenju potrebno vpeljati tudi obvezne volitve v državni zbor.

Zakaj?

Vsi se premalo zavedamo, da živeti v demokraciji, ne pomeni samo to, da od demokracije pričakujemo samo pravice, popolno osebno svobodo itd., temveč da hkrati s pravicami, ki jih pričakujemo od skupnosti, nalaga vsakemu izmed nas tudi določene obveznosti, da torej imamo dolžnost prispevati svoj delež k vodenju te skupnosti. Ljudje večinoma govorimo in poslušamo o tem, kaj bi morala narediti oblast. Ko pa pride do izbire oblasti (volitve v državni zbor), pa na žalost večina noče sodelovati. Če torej ne želimo sodelovati, nimamo nobene pravice kritizirati tistih, ki so si z našo tiho pomočjo (neaktivnostjo) to oblast pridobili. Manj ko hodi volivcev na volitve, večjo moč imajo tisti politiki in stranke, ki so s širjenjem sovraštva (ali vsaj ostrega nasprotovanja "zunanjemu sovražniku") sposobni angažirati "vojake", volivce, proti sovražniku, torej nasprotnemu političnem polu.

Na volitve torej hodi dve vrsti volivcev. Tisti, ki gredo volit, ker so predani privrženci enega pola in močni nasprotniki drugega pola, in tisti redki, ki bi dejansko želeli izbrati smer, ki bi Slovenijo popeljala med razvite demokracije, ki jih predstavlja sredina, ne ekstremi. Vendar pa so ti volivci redki in zato nimajo nobenega vpliva na izid.

Posledica takega pristopa je stalno povečevanje abstinence na volitvah. Ljudje, ki ne hodijo na volitve (predvsem mladi), temeljijo svojo abstinenco predvsem na tem, da se itak ne da nič storiti, ker je že v naprej vse jasno. To pa je dejansko začetek konca demokracije. Če ljudstvo ne zeli vladati (kar demokracija dejansko predstavlja), potem je zelo majhen korak do tega, da vladanje prevzamejo skupine, ki zlorabijo demokracijo v lastne koristi in smotre. Vse to pa počnejo pod krinko demokracije, kar je zanje se lažje, saj jim ni treba prevzemati odgovornosti za posledice svojega ravnanja in neravnanja. Neravnanje je namreč prav tako pogubno kot neustrezno ravnanje. Celotno odgovornost vedno zvrčajo nazaj na volivce.

Današnji čas globaliziranega sveta je čas povezovanja, ne čas razdvajanja. Uspeli bodo tisti narodi, ki so se sposobni povezovati znotraj sebe in se povezovati z drugimi. Energijo, ki jo narod prihrani s tem, da je ne trosi na medsebojnih sporih, lahko usmeri v ustvarjanje dodane vrednosti in iskanja priložnosti na svetovnem trgu, kjer so uspešnejši na dolg rok spet tisti, ki iščejo prednosti sodelovanja tam, kjer imata korist spet oba naročnik in izvajalec. Da bi pa to dosegli, moramo angažirati vse ljudi v proces demokracije in ne dopuščati, da demokracijo izrabljajo samo ekstremi.